

KURTULUŞ SAVAŞINDA İSTANBUL VE ANADOLU'DAKİ TÜRK VE DÜŞMAN GİZLİ FAALİYETLERİ

Necdet EKİNCİ*

GİRİŞ

“İstihbarat” ya da diğer adıyla “*haberalma*” hizmetleri tarihinin, insanlığın ilk dönemlerine kadar uzandığı bilinmektedir.

Toplumlara yön verenler, yönetmiş oldukları toplum içindeki ve dışındaki düşmanlarından haberdar oldukları sürece başarılı olmuşlar, *siyasal iktidarlarını*, güvenlik içinde sürdürebilmişlerdir.

Bu nedenle devletin gelişip kurumsallaşmasına paralel olarak, istihbarat hizmetleri de *teknik* ve *metot* olarak gelişmiş, modern devletlerin vazgeçemeyecekleri yasal örgütler haline gelmişlerdir.

Dünya istihbarat örgütlerinin olgunluk dönemi olarak kabul edilen I. Dünya Savaşı'nın ardından, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından İstanbul'da faaliyet gösteren bazı gizli grupların yapmış oldukları üstün hizmetlerin *Türk Ulusal Mücadelesi*'nin başarıya ulaşmasında büyük rol oynadıkları bilinmektedir.

Bu gruplar, *Ulusal Mücadele* boyunca, Ankara'nın gereksinim duyduğu “*istihbarat*” yanında, subay, asker ve uzmanların yanında, işgal kuvvetlerinin gözetimi altındaki Osmanlı depolarından sağladıkları silah, cephane ve mühimmatı başarı ile Anadolu'ya ulaştırmışlardır.

Bu korkusuz vatanseverler, İstanbulun 16 Mart 1920 günü resmen işgal edilmesinden sonra, yeni bir uğraşın içine girecekler *İngiliz “Intelligence” Servisi*'nin faaliyetlerinden haberdar olmak için, tüm güçlerini seferber edeceklerdir.

Bu istihbarat örgütlerinin kaynağını eski dönemin istihbarat elemanları oluşturmaktadır. Yani “*Teşkilat-ı Mahsusa*”dan arta kalanlar...

Bu örgüt elemanlarından kimi *Karakol*, kimi *Mim. Mim.* örgütünde görev üstlenmiş, Kurtuluş Savaşı boyunca üzerlerine düşen kanları ve canları pahasına yerine getirmişlerdir.

1. ULUSAL MÜCADELENİN İLK İSTİHBARAT ÇEKİRDEĞİ: KARAKOL CEMİYETİ

1- Teşkilat-ı Mahsusa ve Cemiyet

Mondros Antlaşması'nın gereğince 16 Mart 1920 günü sabaha karşı İngiliz kuvvetleri İstanbulu resmen işgale başladılar.

16 Mart günü Meclis ikinci Reisi *Abdülaziz Mecdi* ve milletvekilleri *Vehbi*, *Rauf* beylere *Sultan Vahidettin* ile görüşüp, ondan “*Meclis*’in onayı olmadan hiçbir uluslararası antlaşmaya imza konulmamasını” istediler. Ama *Vahidettin*, düşmanların “*isterlerse yarın Ankara’ya*” da gidebilecekleri düşüncesinde olduğundan bu sözlere değer vermedi. Daha sonra, Meclis’e gelen İngiliz birliği *Rauf Bey* ile *Kara Vasıf Bey*’in kendilerine teslimini istedi. Bir kısım milletvekillerinin bu iki milletvekilinin tutuklandıklarına dair kendilerine resmi bir belge verilmesi koşulu ile izin verebileceklerini bildirmeleri ve oy çoğunluğu ile bu karara varmaları sonucunda *Rauf* ve *Vasıf* beyler imza karşılığında, İngilizlere teslim olundu¹.

Kara Vasıf, İngilizlerce yalnızca İttihat Terakkici olduğu için mi tutuklanmıştı?. Bu zayıf bir olasılık. “*Intelligence*” Servis gibi tüm dünyaca ünlü işinin ustası bir kuruluşun gözünden *Vasıf*’ın büyük savaş ertesi girişmiş olduğu gizli faaliyetlerinin gözden kaçmış olması hemen hemen mümkün değildi².

Mondros Ateşkes’inden sonra, başlangıçta İstanbul’da kalan İttihat Terakki üyeler arasında iletişim ve dayanışmayı sağlamak için³, *Kara Vasıf* ve *Galatalı Şevket* beylere *Talat Paşa* tarafından bir örgüt kurmaları emredilir⁴.

1 Yücel Özkaya “*İstanbul’un işgali üzerine Aydınların Ankara’ya Kaçışı Olayı*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 5, s. 13, Kasım 1988 s. 127-143, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. Ank. 1988.

2 Mustafa Kemal’in İstihbarat Şefi Aziz Hüdayi Akdemir, İstanbul Intelligence Servis’in bölge sorumlusu Pandikyan’ın herşeyden haberdar olduğundan bahsetmektedir. (A.H. Akdemir, Dünya’da ve Bizde Casusluk İstanbul, (Tarihsiz) s. 185.

3 Samih Nafiz Tansu, iki Devrin Perde Arkası, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, Hilmi Kitabevi İst. 1957. s. 217.

4 Muharrem Giray. “*İstanbul’un işgalinde Gizli Bir Teşkilat, Karakol Cemiyeti*” Yakın Tarihimiz 1.11.1962 s. 345.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu eski deneyimli ittihatçıları kısa sürede örgütlenme aşamasını tamamlayarak, çok yönlü çalışmalara girişmişlerdir. İstanbul'da kendilerine bağlı olanları ve Anadolu yakasındaki çeteleri silahlandırmışlardır. İstanbul semt ve kazalarını sıkı bir biçimde örgütlemişler, İstanbul ve Anadolu yakası arasında örgütsel ilişkiyi sağlamak amacıyla Kocaeli bölgesinde bir "*Menzil Hattı*" kurmuşlardır. Bu hattın menzil kumandanlığına ise, *Yeni bahçeli Şükrü Bey* getirilmiştir⁵.

Örgüt ilk toplantısını hiç umulmadık ve göze çarpmayacak bir yerde, Mahmut Paşa Camii avlusundaki kahvede yapmıştır⁶.

2- Cemiyet'in Siyasal Yapısı ve Faaliyetleri

Ulusal Mücadele'nin İstanbul'daki destekleri durumunda bulunan gizli gurupların en eskisi "*Karakol Cemiyetidir*". "*Karakol Cemiyeti*"nin 1918 Ekim sonlarında kurulmuş olduğu bilinmektedir. Örgüt daha işe başlarken ittihatçıları derleyip toparlamak amacıyla kurulduğuna göre⁷, Vatanın kurtuluşu için, kendilerini yetki ve sorumluluk içinde görmüş olmalarını kabul etmek gerekir.

Böyle bir anlayış ve sorumluluk duygusu içinde olan örgütün, kuruluşunu tamamladıktan sonra, bir dış yardım gereğinin üzerinde durmuş olması, bunu gerçekleştirme çabalarına da gireceğini gösterir:

O dönem dünyasının genel siyasal durumu, bu dış yardım arayışlarını Sovyetler Birliği üzerinde yoğunlaştırmaktaydı. Bu doğrultuda verilecek olan bir öneri kabul edilecek ve Sovyet Hükümet temsilcisi, miktarı anlaşmanın imzalanmasından sonra belirlenmek üzere altın ve diğer yardımı sağlayacaktı. Türkiye ise bunun karşılığında

5 Enver Behnan Şapolyo, İstanbul ve Milli Mücadelenin İç Alemi, İst. 1967 s. 21.

6 M. Giray. A.g.m.

7 Görevden alınmış "*İşe Nazırı*" Kara Kemal Bey, ülkeyi terketmeye hazırlanan Talat Paşa'dan aldığı emir uyarınca, kendisi gibi inançlı ittihatçı olan "*Erkân-ı Harp*" miralayını Kara Vasıf Beyi evine davet ederek "*KARAKOL*" adında gizli bir örgüt kurmasını gereğini şöyle açıklamıştır: "... *Vasıf, Talat Paşa'dan giderken aldığım emir mucibince, ittihatçılıkta sebat edecekler bir teşekkülle birbirine bağlanmak ve bir parola kabul ederek, bu surette birbirlerini tanımalıydılar. Paşa ile aramızda karakol kelimesi takarrur etmiştir. Bu isim, her ikimizin isimlerindeki Kara kelimesinin ilk harfleri ile müşterektir...*" (Bkz. S.N. Tansu. a.g.e. s. 217; Erik Jan Zürcher (Çev: Nüzhet Salihoglu) Milli Mücadele'de İttihatçılık, İst. 1987, s. 148; Mesut Aydın, *Milli Mücadele Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Lehinde İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup*": Zabitan Grubu (27 Ekim 1920-20 Eylül 1921), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi S. 1 Haziran 1990 s. 11-27).

dostluk ve ittifakın bir belirgisi olarak bir tabur askeri Kafkasya'ya gönderecekti. 1919 Eylülünde Kafkasya'ya gönderilen eski Osmanlı Meclis i Mebusan üyesi *Dr. Fuat Sabit* ile Karakol örgütü üyelerinden *Yusuf Ziya* ve *Baha Sait* gibi önde gelenler, Bolşevik yeraltı örgü tüyle ilişki kurmuşlardır⁸.

Sovyetler Birliği sivil bir temsilciyi İstanbul'a gönderdiği⁹ zaman *Mustafa Kemal* Anadolu'ya geçmiş, Erzurum ve Sivas Kongrelerini tamamlamış bulunmaktaydı.

Karakol örgütü elamanları içinde "bolşevik" eğilimli olanlar var mıydı?. Pek bilinmez. Ama o günlerin Türkiye'sinde "bolşevizm"e din adamlarının bile sempati duydukları gözönünde tutulursa bu gizli gurubun içinde bu siyasal düşünceye ilgi duyanların buluna bileceğini yadırgamamak gerekir¹⁰.

Bu örgüt, *Damat Ferid Hükümeti*'nin ve İngilizlerin kontrolleri altında bulunan ambar ve depolardan, yeni kurulmakta olan ordunun gereksinimleri için, geceleri gizlice, 56000 mekanizma, 320 Makinalı tüfek, 1500 tüfek, bir batarya top, 3000 sandık cephane, 10.000 takım elbise, 100.000 nal ve mih, 15.000 matara, 1000 ton kadar malzeme ve askeri malzeme¹¹ ile birlikte önemli kişileri Anadolu'ya ulaştırmak gibi *Ulusal Mücadele* için çok önemli görevleri başarı ile yerine getirmiştir.

3- Cemiyet ve Mustafa Kemal

"*Karakol Cemiyeti*"nin eski ittihatçılar tarafından kurulmuş olması, kuruluşunun tamamlanmasının hemen ardından, bağımsız bir biçimde tüm ulus adına *S.S.C.B.* ile bir takım gizli ilişkiler içine girmesi, ister istemez *Mustafa Kemal*'i tedirgin edecektir¹².

8 S.N. Tansu. A.g.e., s. 338-342.

9 Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları Ankara 1982, s. 76.

10 Din adamları ve Bolşevizm arasındaki ilişkiler hk. bkz. İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı*, Anadolu Üniversitesi. Yay. Eskişehir, 1986.

11 Hüseyin Dağtekin "İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika" Tarih Vesikaları, Maarif Basımevi İstanbul 1955 s. 2.

12 Bkz.: Stefanos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye, İstanbul 1979 s. 113, 114, 121, 134, 136; Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1969, s. 509, 511, 610, 628; Fethi Tevetoglu, Türkiye'de sosyalist ve Komünist Faaliyetler, 1910-1960 Ank. 1967, s. 349-350.

Ulusal Mücadele boyunca İngilizlerin yanı sıra S.S.C.B.'nin İstanbula temsilciler göndererek, Ankara'yı dışlayarak "Bolşevik" bir ihtilal gerçekleştirmeyi hedefleyen ayrı bir tasarımlarının olması, *Mustafa Suphi*'nin önderliğinde, Anadolu'da ve İstanbul'da birbirinden habersiz "Bolşevik" fırkalarının kurulması¹³ *Mustafa Kemal*'in "Karakol Cemiyeti"ne karşı harekete geçmesine neden oldu. 3 Mart 1920 günü 15. Kolordu Kumandanı *Kâzım Karabekir*'e gizli şifre ile bir telgraf çekti. *Mustafa Kemal* bu telgrafında:

"Baha Sait Beyin bolşeviklerle yaptığı bir muahede i ittifakiye müsveddesi ile bunun mevaddı hakkında tadilât, izahatı havi birde mutalâanâmesi melfuf idi. Mektup ve melfufatı muhteviyatında Türkiye Hükümeti muvakkate. İht.lâliyesini temsil eden Uşak kongresi heyet-i İcraiyesi ve Karakol cemiyeti ihtilâliyesiyle Kızıl orduya mensup olup elyum Dersaadette bulunan Miralay İlyaçef beyninde tekamül eden esasatı ittifakiyenin tarafımızdan tebyiz ve imzasından sonra Karakol cemiyeti tarafından mühürlenerek teati olunacağı zikrolunuyor. İttifaknâme mevaddı umumiyetle bugünden ifasını deruhte edemeyeceğimiz hususatı ihtiva ediyor. Vasıf Bey'in dahil ve harice karşı Karakol cemiyeti namı altında muvakkat bir komitenin heyeti merkeziyesi olarak hareket ettiği ve Baha Sait Bey'in Karakol cemiyetinin ve Uşak Kongresinin selâhiyatlar ve müstakil murahhası olarak bolşeviklerle bütün memleket mukadderatına ait muhedat akt ettiği sabit oluyor.

"... Bu hususat Rauf Bey'e bildirilmiştir. Baha Sait Beyin Bakû'da bulunduğu anlaşılıyor. Oradaki zavata bu adamın cemiyetimiz ve memleketimiz namına hiçbir sıfat ve selahiyeti haiz olmadığına dair tarafı âlinizden mektupla malumat verilmesini rica ederiz. Heyet-i Temsilîye namına Mustafa Kemal"¹⁴.

Kazım Karabekir bu olay karşısında "Bu ne cür'etdir?. Uşak kongresi de kim oluyor?. Kayıtsız şartsız felaketimizi muceb olan bu cinayete nasıl irtikab etmişler?..."¹⁵ diyerek *Mustafa Kemal*'den yana tavır almıştır.

13 Mesut Aydın "Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları, Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar" Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Yıl: 3, Sayı: 5, Mayıs, 1990 s. 25.

14 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1991 s. 243, 244.

15 Kazım Katabekir. a.g.e., s. 509, 511; Mesut Aydın. "Milli Mücadele Yıllarında " s. 11-27.

“*Karakol Cemiyeti*” İstanbulun işgali ile birlikte, elemanlarının İngilizlerce tutuklanmasından sonra büyük darbe yemiş ve Heyet-i Temsiliye’nin emri üzerine örgüt ortadan kaldırılarak yerine “*Zabitan-i Gurubu*” ve “*Mim Mim*” örgütleri kurulmuştur¹⁶.

II. KARAKOL CEMİYETİNİN ARDINDAN KURULAN GİZLİ GRUPLAR

Ulusal Mücadele boyunca İstanbul’da kurulmuş, adı kaynaklara geçmiş ya da unutulmuş pek çok gizli grup vardır.

Bunlardan bazıları, gelişen olaylar ve koşullar nedeniyle isim değiştirmiş, başka bir kimlik altında faaliyetlerine devam etmiştir. Bu nedenle bazan aynı grup, ayrı bir grup zannedilmiştir.

Bu durum nasıl günümüz araştırmacılarını yanılgıya yöneltiyorsa, o dönemin karşı “*istihbarat*” örgütleri de aynı biçimde yanılgı içine düşmekteydi.

Ancak, bu yeni gizli grupların kurulmasına neden olan olay; İstanbul’un işgali ile birlikte “*Karakol Cemiyeti*”nin elemanları, kuruluş yönetmelikleri ve bazı gizli belgelerin işgal kuvvetlerinin eline geçmiş olmasıdır. Göz hekimi *Esad Paşa* ve *Kara Vasıf Bey*’in ihmalkâr tutumları, örgütün bu hale düşmesinde etken olmuşlardır¹⁷.

1- Zabitan Grubu

“*Karakol Cemiyeti*”nin hem kendi bünyesindeki kişisel yanlışlıklar, hem de örgütün izlemiş olduğu genel politikanın, *Mustafa Kemal*’in politikası ile çelişkiye düşmesi sonucu, örgüt elemanlarından bazılarının tutuklanmasına, bazılarının da dağılmasına neden oldu.

Yüzbaşı Emin Ali Bey, Bekırağa bölüğünde İngiliz İşgal Polisi tarafından tutuklu bulunan *Kara Vasıf Bey*’den örgütün mührünü ve şifre anahtarını alarak, yeniden İstanbul’un semt ve mahallerinde toparlanmak istedi ise de başarılı olmadı¹⁸.

İkinci bir girişim de *Karakol Cemiyeti* Üsküdar Şubesi sorumlusu Erkan-ı Harp kaymakamı *Muğlalı Mustafa Bey* tarafından yapıldı.

16 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul 1952 s. 522; Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar* Ankara 1988 s. 19-20.

17 Cemal Kutay, *Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, İstanbul. 1963 s. 243.

18 Mesut Aydın, “*Milli Mücadele Yıllarında... Zabitan Gurubu*”.

miştir. *Mustafa Bey*, önceki deneyimlerden de yararlanarak örgütü yeniden toparlar ve adını değiştirerek "*Zabitan*" koyar¹⁹.

Grup "*Karakol Cemiyeti*"nin bir uzantısı olmakla birlikte yeni bir örgütlenmeye gitmiş ve bazı bünyesel değişikliklere uğramıştır²⁰.

Zabitan Gurubu'nun Ankara ile olan ilişkiler, kuruluş tarihi olan 27 Ekim 1920'den itibaren başlamış, ancak, "*Karakol Cemiyeti*"nin doğal bir uzantısı olduğu için, daima kuşku ile karşılanmıştır. Örgüt elemanlarının hemen hemen tamamının *ittihat* ve *Terakki* üyesi olmaları, Ankara tarafından sıkı bir takibe alınmalarına neden olmuştur²¹.

"*Karakol Cemiyeti*" ile ilgili olarak gelişen olaylar, gösterilen tepkiler *Zabitan Gurubu*'nu da etkilemiş, T.B.M.M. tarafından resmen tanınmamıştır. Oysa, aynı tarihlerde kurulan *Hamza Gurubu*'nun elemanları T.B.M.M. ordusunun çeşitli kadrolarına alınmış ve resmen tanınmıştır²².

2- İstanbul Müdafaa-i Milliye Teşkilatı

(Mim- Mim Gurubu) ve Bir Başarısı

"*Müdafaa-i Milliye Teşkilatı*" 1920 yılının Nisan-Mayıs ayları içinde İstanbul'un Topkapı semtinde kurulmuş gizli bir örgüttür. Balkan Savaşı sırasında yine İstanbul'da kurulmuş bulunan "*Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*" ile karıştırmamak gerekir²³.

"*Müdafaa-i Milliye*" adının baş harflerinin alınması nedeniyle örgüt Mim Mim rumuzu ile tanınmıştır.

Mim Mim Gurubunun Ankara'daki "*Müdafaa-i Milliye Vekaleti*" tarafından resmen tanınması ancak 21.11.1921 tarihinde gerçekleşecektir²⁴.

19 ATASE ARŞİVİ, Klasör 1397, Dosya 35, Fihrist 11; Mesut Aydın, Aynı yerde.

20 ATASE ARŞİVİ, Klasör 1533, Dosya 2, Fihrist 17 ve ekleri; Mesut Aydın, Aynı yerde.

21 Aynı yerde.

22 Mesut Aydın, Aynı yerde.

23 Tefrik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, T.T.K., Ankara 1987, s. 66.

24 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş savaşında İstanbul ve Yardımları* C. I, İstanbul 1975, s. 125, 126.

Örgütün kuruluşunu gerçekleştirenler yine “Karakol Cemiyeti” elemanlarından Yüzbaşı *Emin Bey* ile Bahriye Yüzbaşısı İsmail Hakkı Beydir²⁵.

Mim Mim Grubu'nun faaliyetleri arasında en dikkat çekici olan, İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanı görevinde bulunan *General Harrington*'nun İngiltere Harbiye Nezareti'ne; Kuvai Milliye üzerine yazmış olduğu raporu ele geçirmesi olayıdır.

General Harrington bu raporunda özetle şöyle demektedir:
“Devletmeab,

İngiliz kıtalarının Türkiye’de 1920 Kasım’ından 1923 Ekim’ine kadar olan faaliyeti hakkında işbu raporumu takdim etmekte kesb-i şeref eylerim. Bu devir, Yakındoğu mes’elesinin ilgi çekici birçok safhalarını içine almaktadır.

1920 Kışı ve 1921 Baharı sıralarında İstanbulda vaziyete hakim olmaya başladık. Fakat Türk Ordusu, kuvvetçe çoğaldıkça ve teşkilat itibarıyla düzeldikçe, Yunan Ordusu’nu Anadolu’dan kovmaya, müttefikleri İstanbul’dan çıkarmaya çalışacaklarını anladım.

General Paraskevopoulos, Bursa’nın Doğu Trakya’nın ve Doğu Trakya’nın Yunan Ordusu tarafından işgaliyle sonuçlanan hareketi icra eylemişti. Türk Ordusuna gelince; Türk Ordusu, o zaman henüz toparlanıyordu. Ordu, faal ve vatansever reislerin idaresinde, muharip kuvvetlerden teşekkül ediyordu. Başlarında Mustafa Kemal Paşa vardı. Halbuki bu kuvvetler, hiçbir zaman ciddiye alınmıyordu.

Şurası kaydedilmelidir ki, gerek Ankara’da, gerek İstanbul’da Sovyetlerin tesirleri, o zamandan beri hissedilmeye başlamıştı. O zaman müttefik kıtaların emniyetine zararlı bazı şahısların tevkifini emretmek zaruretinde kaldım. Bunlar arasında Bursa’ya sevkedilen Bolşevik propogandacıları da vardı. Ciddi bir hareket için Yunan Ordusu’nun liyakatine tam güvenim yoktu. Bu fikrimi hiçbir zaman değiştirmedim. Onun için, sırf askeri sebeplere dayanarak, İngiliz kıtalarının İstanbuldan alınmasını adı geçen muhtıramda tavsiye ediyordum...”²⁶.

General Harrington daha önce İngiliz kuvvetlerinin İstanbul’u boşaltması yolunda bir muhtıra verdiği ancak bunun kabul edilmediği

25 Aynı yerde. s. 94, 97.

26 Ergun Hiçyılmaz, “Kurtuluş Savaşı’nda Harrington’nun Gizli Raporu”, Star (Pazar Gazetesi ek ilavesi) 28 Kasım 1993. Ayrıca Ayın Tarihi, No. 2, Ekim 1923.

anlaşıyor. Bu raporun, İngilizlerin iç durumunu yansıtması bakımından Ankara için önemli olması gerekiyor. General raporunun diğer bölümlerinde Yunan Ordusu için önemli bilgiler de vermektedir:

“... *Fikrime göre, asker iyi idi. Fakat, Yunan Yüksek Kumanda Heyeti ve Genel Kurmayı'nın birçok üyesi tecrübeden mahrumdu. Geniş mikyasta hareketi başarı ile sonuçlandıracaklarına dair kanaatım yoktu...*”²⁷.

Harrington başından beri Yunan Ordusuna güveninin olmadığını rapor etmektedir. Gerçi Yunan ordusu bu tarihte savaş dışı kaldığına göre, bu satırların bir öneminin olmaması gerekir. Ancak Türk ordusu ile ilgili yazdıkları, olası bir İngiliz-Türk Savaşının Londra tarafından göze alınıp alınmaması bakımından önem taşımaktadır. Harrington Türk Ordusu için raporunda şu ifadeleri kullanmaktadır:

“... *Yunan Ordusu tabii olarak başarısızlığından dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. Diğer taraftan, Türk Ordusu daha büyük bir itaat ve daha iyi bir donatımla Yunan ordusu'nu mağlup edeceğini biliyordu. Başka bir deyimle söyleyeyim, iki muhasım ordudan birinde muayyen bir maksat vardı. Diğer o maksattan uzaktı...*”

Kimi gün işçi, kimi gün dilenci gibi kisveler altında *Mim Mim* elemanları işgal kuvvetlerinin en gizli departmanlarına kadar sızmışlar *Ulusal Mücadele*'nin kaderini tayin eden önemli bilgileri Ankara'ya aktarmayı başarmışlardır.

3- Askeri Polis Teşkilatı

Mustafa Kemal, askeri ve siyasal örgütlenmesini kısa zamanda tamamlamış, ardından gerek siyasal otoritenin gerekse, ordunun gözü ve kulağı durumunda olan “*istihbarat*” işini, İstanbul'daki ittihat ve Terakki kökenli gizli grupların dışında, daha güvenilir, en azından ittihatçı liderlerin etkisinden uzak elemanlardan oluşan yeni bir örgüte yürütmeye karar vermişti.

Eski kurulmuş olan örgütlerin Anadolu hareketine yapmış oldukları yardımlar çok büyük olmakla birlikte, örneğin “*Karakol Cemiyeti*” ve onun devamı olan gruplar, gizliden gizliye bu hareketi İttihatçı liderlerin istedikleri biçimde yürütme eğilimine girmişlerdir.

Bu ve buna benzer birçok olay *Mustafa Kemal*'i, kendi emrinde olan ve doğrudan hükümetten emir alan yeni bir gizli örgüt kurmak

²⁷ Aynı yerde.

zorunda bıraktı²⁸. Bunun sonucunda, 18 Temmuz 1920 günü Fevzi Paşa (Çakmak) Eskişehir merkez olmak üzere “*Askeri Polis Teşkilatı*”²⁹’nı kurmuştur²⁹.

Kurulan bu “*İstihbarat*” örgütünün görevi, ordu gerisinde ve içinde, düşmanın faaliyetlerini ve yıkıcı propagandasını, gizli örgüt kurmasını, karışıklık çıkarmasını engellemek, karşı önlemler almak; sahillardan, sınırlardan giriş ve çıkışları kontrol etmek, gerekirse tutuklamak ve kanıtlarla birlikte Türk adli makamlarına teslim etmekte³⁰.

4- Diğer Gizli Gruplar

Tüm bu açıklamaya çalıştığımız gizli gruplar dışında, Kurtuluş Savaşı Döneminde, adı kayıtlara geçmiş ve geçmemiş bir çok gizli grup kurulmuştur.

Bu guruplardan bazıları; *Moltke*, *Hamza*, *Güneş*, *Felah-ı Vatan*, *Köfte*³¹, *Namık* gibi isimler almışlardır³².

III. KARŞI GRUPLARIN GİZLİ FAALİYETLERİ

1- İngilizler ve İstanbul Hükümeti

Kurtuluş Savaşı boyunca, *İstanbul Hükümeti*, Ulusal Mücadele’nin haklılık kazanmasını önlemek için, *İngilizler de İstanbul Hükümeti* gibi aciz bir hükümeti kontrol altında tutarak her istediğini yaptırarak, Anadolu’daki tüm faaliyetleri baltalamak istemekteydiler.

İstanbul’un işgalinin hemen ardından Anadolu’ya geçenlerin büyük bir bölümü, hiç kuşkusuz, *Ulusal Mücadele*’ye hizmet etmek amacı ile geçmektedir. Bunların yanı sıra isyan çıkartmak, olumsuz propoganda yapmak, *Kuvai Milliye*’nin önde gelen kişilerini öldürmek

28 Aynı yerde.

29 Hamit Pehlivanlı “*Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Hizmeti Geçen Bazı Subaylar*” Askeri Tarih Bülteni, Yıl. 17, Şubat 1992.

30 ATASE ARŞİVİ, Klasör. 690, Dosya 148, Fihrist 3; H. Pehlivanlı “*Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis teşkilatı, Genel Kurmay Bşk.*” Yay. Ankara. 1992.

31 Aynı yerde.

32 Bu Örgütün Kumandanı Suvari Yarbayı Nidai Beydir. Örgütün asıl adı “*Geçit Teşkilatı*”dır. Bu iki kelimenin baş harflerinin kısaltması Osmanlı alfabesine göre (Kef. Te) dir. Fakat mehmetçikler bunu “*Köfte*” olarak okumuşlardır. (Rahmi Apak, yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, T.T.K.B. Ankara 1988, s. 266)

ve işgal kuvvetlerine casusluk faaliyetlerinde bulunmak üzere Anadolu'ya geçenlerin sayısı da küçümsenmeyecek kadar fazla idi³³.

İngilizlerin o dönemde "Intelligence" Servis'in çalışmalarıyla geniş bir casusluk örgütü kurduğu ve bunlar aracılığıyla Anadolu'da zaman zaman ayrılık tohumları saçtığı bilinmektedir. Ankara, Bursa, Konya, Karaman, Kayseri, Urfa, Diyarbakır ve Siirt dolaylarında casuslar bulundurduğu bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'ya göndermiş oldukları elemanların, hoca, tacir ve doktor kıyafetleri ile göndermeleri ve halkı bu yolla etkilemeye çalıştıkları ortaya çıkarılmıştır. Dikkati çeken bir başka nokta da gönderilen bu elemanların İslâm dinini bilmeleri ve insan psikolojisinden olduğunca iyi bir biçimde faydalanmaya çalışmalarıdır³⁴.

Bunlardan en önemlisi, İngiliz "Intelligence" servisi'nde görevli bulunan Binbaşı E.W.C. Noel'in doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, bölücülük propagandası yapmış olmasıdır³⁵.

Tüm bu faaliyetlerin yanı sıra, İngilizler ve İstanbul Hükümeti, İstanbul'da bulunan bir takım "Fırka" ve "Cemiyet"leri elde etmeyi ihmal etmemişlerdir. Anadolu'da başhyan Ulusal Mücadele'nin başarısını istemiyen ve ona karşı olan birçok kuruluşun olması, İngilizlerin, İstanbul Hükümeti'nin de desteği ile, bu konudaki faaliyetlerini oldukça kolaylaştırmıştır. Bu siyasal kuruluşların başında "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" gelmektedir. Bir diğer kuruluş ta "İngiliz Muhipler Cemiyeti"dir³⁶. Bu kuruluş "Karakol Cemiyeti"ne sızmayı başarmış buradan elde ettiği belgelerle birçok adamını Anadolu'ya geçirmiştir. Hatta İngilizlerin, Ankara'da yakalanıp asılan, meşhur Hintli Casusu Mustafa Sapir bile "İngiliz Muhipler Cemiyeti"nin kendisine sağlamış olduğu belgelerle Anadolu'ya geçmiştir³⁷.

İngilizlerin kullanmış olduğu bir başka kuruluş ise, "Teali-i İslâmiye Cemiyeti" idi³⁸.

33 Felah-ı Vatan Gurubu; Hamza-Mücahid-i Muharif, Felah adları almıştır. (M. Aydın, "Milli Mücadele. . . . Zabitan Gurubu).

34 M. Aydın. "Milli Mücadele. . . . Tutan Kuruluşlar".

35 Aynı yerde. Ayrıca Casuslar için, Bkz; Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Ankara. 179.5.

36 Bkz.; M. Kemal Öke, İngilterenin Güneydoğu Anadolu siyaseti ve binbaşı E.W. C. Noel'in Faaliyetleri. Ankara 1988.

37 ATASE ARŞİVİ, Klasör 1533. Dosya 2 Fihrist 17; M. Aydın. A.g.m.

38 T. Z. Tunaya. A.g.e., s. 382-386.

Anadolu'da ki önemli kişilere "Suikast" düzenlemek amacıyla İngilizler'in kurduğunu gizli guruplar arasında "Kuvai İnzibatiye, Askeri Nigehban"³⁹ gibi örgütleri saymak mümkündür.

12 Ocak 1921 günü Ankara'ya ulaşan bir istihbarata göre; İngilizlerin teşvik ve yardımları ile merkezi İstanbul'da ve şubeleri Yunan işgali altındaki yörelerde olmak üzere iki gizli gurubun oluşturduğudur⁴⁰.

2- Bolşeviklerin Faaliyetleri

Bilindiği gibi, S.S.C.B. Ulusal Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren, İstanbul'a temsilciler göndererek, Ankara'yı zor durumda bırakarak, "Marxist" bir ihtilali Anadolu'da gerçekleştirmek istemekteydi.

S.S.C.B., bu amacına ulaşmak için şu stratejiyi uygulamaktaydı; Önce Mustafa Kemal Suphi⁴¹ önderliğinde "Bolşevik" harekâtı başlatmak ve İstanbul'da ve Anadolu'da birbirinden habersiz bolşevik fırkaları oluşturmak, bunun hemen ardından, özellikle Kuvai Milliye arasındaki subaylar arasında propaganda yaparak taraftarlar kazanmaktır.

Bu tarz çalışan gizli "Bolşevik" gruplarından biri, "Ankara Komünist Fırkası" olduğu bilinmektedir.

Ankara Komünist Fırkası'nın İstanbul'da bulunan ajanlar, özellikle Anadolu'ya geçecek subayları belirleyerek, bunlar arasında bolşevikliği yaymaya çalışmaktadırlar.

Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın 1 Şubat 1921 günü Kastamonu'ya göndermiş olduğu bir yazıda bu kanyı kuvvetlendiren konulara parmak basmaktadır. İlgili yazıda:

"... İstanbul'dan gelen bazı Zabitan yedinde İnebolu İstihbarat Zabıtlığına hitaben, bu efendilerin şayan-ı i-timad olduklarından bahisle Ankara'ya sevkleri lüzumunu bildiren ve Ankara Komünist Fırkası ikiyüzyirmi üç, İstanbul icra Komitesi nâmına Ali Osman imzasına havi bir mektup gelmiştir. Teferruâta aid izahâtın ise Bolu İstihbarat

39 Aynı yerde, 337-346.

40 ATASE ARŞİVİ, Klasör 963, Dosya 4, Fihrist 59/1; M. Aydın A.g.m.

41 Mustafa Suphi'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki faaliyetleri için bkz.: Tarih ve toplum C. VII. s. 4-38; A.F. Cebesoy, A.g.e.

Zabitliğinden talep buyurulması..."⁴² denilmektedir. Bir diğer yazıda ise "*Ankara Komünist Fırkası*"nın T.B.M.M.ce tanınmadığı, bu fırkanın kimlerden oluştuğu hakkında bilgi toplanması için emir verildiği görülmektedir⁴³.

Bu yazıların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, *S.S.C.B.*, Ankara'yı devre dışı bırakmak için var gücüyle çalışmıştır. Yine bu amaçla eski ittihatçıların kurmuş olduğu "*Karakol Cemiyeti*" ile ilişki kurmuş olması da bu kanımızı daha da pekiştirmektedir.

SONUÇ

Mondros'un hemen ardından, İstanbul'da bulunan vatanseverler, olağanüstü koşullar altında, ülkenin geleceği için bir takım gizli faaliyetlere girişmişler ve guruplar oluşturmuşlardır.

Bunlardan ilk kurulan gizli örgüt eski ittihatçıların görev aldığı "*Karakol Cemiyeti*"dir.

"*Karakol Cemiyeti*"nin eski ittihatçı liderlerin emri ile kurulmuş olması, partinin yeniden derlenip toparlanması yanısıra, tüm ülke adına "*Bolşevik*"lerle anlaşmak için elemanlarını Kafkasya'ya göndermesi ve yerine getirilmesi güç bir takım yükümlülükler altına girmesi, başta *Mustafa Kemal* olmak üzere tüm *Ulusal Mücadele* liderlerini telaşlandırmış, örgüte cephe almalarına neden olmuştur.

"*Karakol Cemiyeti*"nin dağılmasından sonra, örgüt elemalarının bir çoğu yeni oluşturulan gizli guruplarda, ya kurucu üye, ya da eleman olarak görev almışlardır.

"*Karakol Cemiyeti*"nin eski elemanlarının hareketleri, oluşturmuş oldukları gizli guruplar, Ankara *T.B.M.M. Hükümeti* tarafından kuşku ve titizlik içinde takip edilmiştir.

Gerek "*Karakol Cemiyeti*" gerek onun dağılmasından sonra kurulan gizli guruplar ülkenin kurtuluşu için canları ve kanları pahasına çalışmışlar, başta Anadolu'ya adam ve malzeme kaçırmak yanında, düşman içine sızarak Anadolu'daki *Kurtuluş Hareketi* için çok önemli olan gizli belgeleri de elde etmeyi başarmışlardır.

İstanbul'da kurulmuş bulunan bu gizli gurupların tüm başarılarına karşın, Ankara *T.B.M.M. Hükümeti* tamamen kendi kontrolü altında

42 ATASE ARŞİVİ, Klasör 952 Dosya 8, Fihrist 21; M. Aydın. Aynı yerde.

43 ATASE ARŞİVİ, Klasör 952, Dosya 8, Fihrist 21; M. Aydın. Aynı yerde.

faaliyet gösterecek emirleri doğrudan kendisinden alacak olan, daha güvenilir bir "İstihbarat" örgütünü tercih etmiştir. Bu da "Askeri Polis Teşkilatı"dır.

Türk vatanseverlerin bu gizli faaliyetleri karşısında, *Ulusal Mücadele*'nin başarılı olmasını istemeyen *Karşı Gruplar* da boş durmamış, Anadolu'daki *Ulusal Direniş*'i kırmak için tüm güçleriyle çalışmışlardır.

*Ulusal Direniş*i yok etmek isteyen karşı grupların bağlı olarak çalışmış oldukları kuruluş, İngilizlerin ünlü "Intelligence" servisidir.

"Intelligence" Servis'in elde ettiği "Fırka" ve "Cemiyet"lerin başında "İngiliz Muhipler Cemiyeti" ile "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" gelmektedir.

"Intelligence" Servis bu yerli hainlerin yardımı ile, Türk gizli gruplarının içine sızmayı başardığı gibi, "Teal-i İslâmiye Cemiyeti" gibi kuruluşlar sayesinde de Anadolu'ya "Nifâk" tohumları ekmekten de geri durmamış, "Kuvai İnzibatiye", "Askeri Nigehban" gibi gizli vurucu timler kurdurarak, *Ulusal Mücadele*'nin önde gelen liderlerine "Suikast" ler düzenlemek istemiştir.

S.S.C.B.'nin ise göstermiş oldukları gizli faaliyetlerin temelinde; Anadolu'daki *Ulusal Mücadele*'yi yok etmekten daha çok, Türkiye'nin bu zor durumundan yararlanarak, Anadolu'da kendine bağlı "Bolşevik" bir yönetim kurmak istemeleri yatmaktadır.

Sovyetler, bu gayelerine erişmek için, *Mustafa Suphi* gibi yerli bolşeviklerden yararlanmak istemişler, onların yardımı ile İstanbul'da ve Anadolu'da birbirinden habersiz "Bolşevik Fırka"ları kurdurmuşlar ve *Mustafa Kemal*'i devre dışı bırakmak istemişlerdir. "Karakol Cemiyeti" ile anlaşmak istemlerinin temelinde yatan asıl neden de bu düşünceleridir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri:

- A. Atase Başkanlığı Arşivi
- B. T.B.M.M. Arşivi.

2. Resmi Yayınlar:

- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları
- T.B.M.M. Zabıt Cerideleri

3 . Dergiler:

Askeri Tarih Bülteni
Ayn Tarihi
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Polis Dergisi
Tarih ve Toplum

4. Hatıralar ve İncelemeler:

- Açıksözcü, Hüsnü.,** *İstiklal Harbi'nde Kastamonu*, 1933.
- Akdemir, Aziz Hüdayi.,** *Dünyada ve Bizde Casusluk*, İstanbul. (ty.)
- Apak, Rahmi.,** *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, T.T.K. Basımevi Ankara, 1988.
- Atatürk'ün Tamim-Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1991.
- Aybars, Ergün.,** *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yay., Ankara, 1975.
- Aydın, Mesut.,** *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enst. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989 (XXIV + 416 s.).
- Aydın, Mesut.,** "Hamza Grubu", *Atatürk Yolu*, Yıl: 2, Sayı: 3, Mayıs 1989, Ankara, 1989 (Ss. 372-392).
- Aydın, Mesut.,** *Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar*, Atatürk Yolu, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., Y. 3, S. 5, Mayıs 1990 (Ss. 21-47).
- Aydın, Mesut.,** "Hamza Grubu", *Atatürk Yolu*, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., Yıl: 2, Sayı: 3, Mayıs 1989, Ankara, 1989 (Ss. 371-394).
- Aydın, Mesut.,** *Milli Mücadele Yıllarında T.B.M.M. Lehinde İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup: Zabitan Grubu*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 1, Haziran 1990 (Ss. 11-27).
- Aydın, Mesut.,** *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubu'na Ait Bir*

- Vesika*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. VI, S. 18, Temmuz 1990 (Ss. 591-599), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1990.
- Birinci, İhsan.**, "*Milli Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler II*", Polis Dergisi, Sayı: 307, 1 Ocak 1978 (Ss. 17-18).
- Bıyıklıoğlu, Tevfik.**, "*Trakya'da Milli Mücadele*", C. I, T.T.K., Ankara, 1987.
- Cebesoy, A. Fuat.**, "*Moskova Hatıraları*", Ankara 1982.
- Çukurova, Bülent.**, "*M.M. Grubu Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*", (A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enst. Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 1989 (253 s.)
- Çukurova, Bülent.**, "*Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 2, S. 5, Mart 1986, Ankara, 1986 (Ss. 519-526).
- Çukurova, Bülent.**, "*Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 2, S. 5, Mart 1986, Ankara, 1986 (Ss. 519-526), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1986.
- Dağtekin, Güseyin.**, "*İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika*", Tarih Vesikaları, C. 1, S. 16, Ağustos 1955 (Ss. 1-7, XI. Levha).
- Ertürk, Hüsamettin.**, "*Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*", (Basılmamış Daktilo Nüsha, ATASE Başk. Kütüphanesi) Ankara, 1875).
- Ertürk, Hüsamettin.**, "*2 Devrin Perde Arkası*", İstanbul, 1964 (570 s.).
- Giray, Muharrem.**, "*İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat, Karakol Cemiyeti*", Yakın Tarihimiz, I, II, 1962, s. 345.
- Güneş, İhsan.**, "*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı*", Anadolu Üniversitesi Yyn., Eskişehir, 1986.
- Hiçyılmaz, Ergun.**, "*Casusluk Örgütleri*" İstanbul, 1981, (VII + 205 s.).
- "*Kurtuluş Savaşı'nda Harrington'un Gizli Raporu*" Star (Sabah Gazetesi İlavesi) 28 Kasım 1993.
- Himmetoğlu, Hüsnü.**, "*Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları*", İstanbul 1975.

- Kandemir, Feridun.**, “*İstiklal Savaşı’nda Bozguncular ve Casuslar*”, İstanbul, 1964, (200 s.).
- Karabekir, Kazım.**, “*İstiklal Harbimiz*”, İstanbul, 1969.
- Koçer, Kemal.**, “*Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M.M. Grubunun Gizli Faaliyetleri)*”, İstanbul, 1945 (239 s.).
- Kutay, Cemal.**, “*Milli Mücadelede Öneekiler ve Sonrakiler*”, İstanbul, 1983.
- Kutay, Cemal.**, “*Milli Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler. İlk Beşler ve Sonrası III*”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 5, Mayıs 1987, İstanbul, 1987, (Ss. 25–35).
- Mustafa Suphi’nin Örgütünde Bir Ajan*”, Tarih ve Toplum Dergisi, C. VII (Ss. 260–261).
- Mustafa Suphi’nin Örgütünde Bir Ajan*”, Tarih ve Toplum Dergisi, C. VII (Ss. 212).
- Öke, M. Kemal.**, “*İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel’in Faaliyetleri*”, Ankara 1988 (132 s.).
- Ökte, E. Zekai.**, “*Milli Mücadele Döneminde Proppaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (XVII)*”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 47, Ocak 1989 (Ss. 26–31).
- Özçelik, Ayfer.**, “*Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul’da Durum (Felah Grubu Rapörlerine Göre)*”, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enst. Dergisi, C. 3, S. 9, Mayıs 1992.
- Özkaya, Yücel.**, “*İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’da Ankara’ya Kaçışı Olayı*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 5, S. 13, Kasım 1988 (Ss. 127–143), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1988.
- Özkaya, Yücel.**, “*Milli Mücadele’de Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 2, Mart 1985 (Ss. 587–607), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1985.
- Pehlivanlı, Hamit.**, “*Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*”, Genel Kurmay Başk., Yyn., Ankara 1992.
- Pehlivanlı, Hamit.**, “*Kurtuluş Savaşı İstihbaratına Hizmeti Geçen Bazı Subaylar I*”, Askeri Tarih Bülteni, Yıl: 17, S. 32, Şubat 1992 (Ss. 129–135).

- Sonyel, Salahi R.**, “İngiliz Belgelerine Göre Mustafa Kemal–Lawrence Görüşmesi”, Belleten, C. CLII, Aralık 1988, (Ss. 1695–1699).
- Suphi, Mustafa.**, “Cemup’taki Türk Yoldaşlarına, Türk Kardeşlerine”, Tarih ve Toplum Dergisi, C. VII (Ss. 37–39).
- Şapolyo, Enver Behnan.**, “İstanbul ve Milli Mücadelenin İç Alemi”, İstanbul, 1967.
- Tevetoğlu, Fethi.**, “Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler”, Ankara, 1967.
- Tevetoğlu, Fethi.**, “Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar”, Ankara, 1988.
- Tevetoğlu, Fethi.**, “Güneş Grubu” Türk Ansiklopedisi.
- Tunaya, Tarık Zafer.**, “Türkiye’de Siyasi Partiler (1859–1952)”, İstanbul, 1952.
- Velidedeoğlu, H. Veldet.**, “İlk Meclis–Milli Mücadelede Anadolu”, Çağdaş Yay., İstanbul, 1990 (100 s.).
- Yerasimos, Stefanos.**, “Türk–Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye”, İstanbul, 1979.
- Zürcher, Erik Jan.**, “Milli Mücadele’de İttihatçılık” Çev. Nüzhet Salihoğlu, İst. 1987.